Per Ole Johansen

Kampen om Menstadslaget

Menstad lager og losseplass i Skiensfjorden var i mellomkrigstiden en utskipningshavn av vital betydning for Norsk Hydro. Dersom arbeiderne streiket i skipningssesongen, var det fare for at store deler av selskapets produksjon ville bli lammet. Derfor sa selskapet opp en del arbeidere etter en streik i 1924. Kort tid etterpå ble de fleste tatt inn igjen på såkalte enkeltmannskontrakter. Det innebar at de måtte stå utenfor fagforeningen, og at de hadde tre måneders oppsigelsestid. I praksis måtte de arbeide i tilfelle streik, det var også meningen med kontraktene. Under storlockouten i 1931 ble flertallet av arbeiderne på Menstad tatt ut i sympatistreik. Kontraktarbeiderne fortsatte skipningen. Fagforeningen stemplet det som streikebryteri. Derved startet opptakten til Menstadslaget mandag 8. juni 1931, da en stor utenbys politistyrke ble jaget av streikende arbeidere. Bondepartiregjeringen Kolstad mobiliserte enheter av hær og flåte. Kontraktarbeiderne tok opp igjen arbeidet under militær beskyttelse, men det var først da kontraktsystemet ble avskaffet høsten 1931 at konflikten omsider ebbet ut. Menstadslaget ble fulgt opp av omfattende straffeforfølgning.

Ved Menstadslagets 50-årsjubileum er det rimeligvis sammenstøtet mellom politi og streikende arbeidere den 8. juni 1931 som blir husket. Det knytter seg imidlertid også en annen historie til dette dramatiske opptrinnet, nemlig kampen om Menstadslaget. Hvem var Menstadslagets «sterke» mann, hvem hadde æren for at bondepartiregjeringen Kolstad sendte militære styrker til Skiensfjorden?

Spørsmålet kom opp i 1932 og 1933. Bondepartiets forsvarsminister Vidkun Quisling, justisminister Asbjørn Lindboe, og Høyres parlamentariske fører C.J. Hambro gjorde alle krav på laurbærene.

Jeg vil på grunnlag av nytt kildemateriale[1] ta opp igjen diskusjonen, og relatere den til det politiske tidsbildet. Avslutningsvis drøftes enkelte aspekter ved kampen om historien.

I. Myten om Quisling

Hva Quisling gjorde

Quislings navn har vært nesten uløselig knyttet til Menstadslaget. I egenskap av forsvarsminister ga han Kommanderende General ordre om å sende soldater til Skiensfjorden. Før gardistene dro avsted, holdt han en kort appell om hvilken viktig oppgave gardistene var pålagt som forsvarere av samfunnsinteressene. Han var til stede på to konferanser hvor spørsmålet om mobilisering ble diskutert. Utkommandering av kadettene ved Fredriksvern frarådet han av frykt for at de ville provosere mer enn vanlige soldater.

Etter Menstadkonflikten hadde Quisling en konferanse med kaptein Hermansen som hadde kommandoen over gardistene. Den 31. august 1931 ble det på nytt sendt gardister til Skiensfjorden. Politimesteren i Skien fryktet uroligheter i forbindelse med en kommunistisk agitasjonsuke. Quisling ga ordre til mobiliseringen, til stor ergrelse for statsminister Kolstad. Høsten 1931 tok Quisling del i en fagmilitær debatt om hvordan de militære styrker kunne gjøres mer egnet for tjenestegjøring under indre konflikter.

Hva Quisling ikke gjorde

På regjeringskonferansen mandag 8. juni kl. 19.00, da det ble besluttet å sende en militær ekspedisjon til Skiensfjorden, var Quisling så passiv som det gikk an å være – han sa ikke et eneste ord.[2] Regjeringen Kolstad var ikke ukjent med major Quislings sære taushet, det være seg i regjeringskonferanser eller festlig samvær. Hans påfallende taushet ble likevel lagt merke til. Quisling sto i et så krast forhold til arbeiderbevegelsen at hans kolleger hadde rimelig grunn til å forvente at han for en gangs skyld skulle gi lyd fra seg.

Quislings taushet var bemerkelsesverdig, men han ville uansett ikke kunne ha spilt mer enn annenfiolin under den konferansen. Menstadkonflikten lå under Justisdepartementet, og departementets embedsmenn og politiske ledelse hadde vært engasjert i konflikten en hel uke før regjeringen fattet sin beslutning om mobilisering. Det var derfor rimelig at justisminister Lindboe var en av de første som tok ordet, og han foreslo straks at politiets nederlag skulle kompenseres ved en solid mobilisering. «Quislings taushet var eiendommelig. Men noe mer enn å støtte forslaget, eventuelt foreslå en mer omfattende mobilisering, var det ikke å gjøre. Lindboe hadde allerede gjort jobben.»[3]

Som antydet i forrige avsnitt var ikke Quisling så *helt uten* befatning med Menstadkonflikten som Lindboe hevder. I hovedsak bekreftes imidlertid Lindboes versjon også av andre kilder. *I det avgjørende øyeblikk avgjorde ikke Quisling noe som helst.*

Myten om Quisling oppstår

I arbeiderpressen fikk Quisling skylden for mobiliseringen. «Forsvarsministeren, Quisling, har med all fornøden fart bevist at han er en mann som fullt ut svarer til det misliebige ryktet sitt,»[4] skrev «Iste mai». «Fremtiden» var ikke i tvil om at «Quisling har lagt alt til rette for et kjempeslakteri».[5]

På den borgerlige fløy ble Quisling sett på som redningsmannen. Fra Skien mottok han en adresse fra 200 takknemlige borgere.[6] Quisling nøt anerkjennelsen. Så sent som under rettssaken i 1945 minnet han om sin innsats da kommunistene gikk til stormangrep mot det bestående. Myten om Quisling ble dyrket av hans egne, kanskje i mangel av bedre eksempler på at han var en av handlingens menn. «Han slo Menstadopptøyene ned med makt,»[7] skrev H.N. Østbye i sin «offisielle» partibiografi. Harald Franklin Knudsen, Quislings sekretær, berømmet sin fører fordi han hadde «slått ned et opprørsforsøk».[8]

II. Hambros initiativ

Var Hambro i møte med Kolstad mandag 8. juni 1931?

I den borgerlige leir var det mange som syntes at myndighetene burde vise en mer bestemt holdning overfor kommunistene i Ski-

ensfjorden. Hambro fortalte senere til Sverre Hartmann at han hadde et møte med Kolstad mandag 8. juni 1931 for å overtale regjeringen til å mobilisere:

> «Ved siden av statsministeren møtte fra Bondepartiet bl.a. justisminister Lindboe ledsaget av ekspedisjonsjef Platou. Avsendelsen av militær var uomgjengelig nødvendig for å opprettholde ro og orden . . . Venstre representert av sin parlamentariske fører Eiesland, var forsiktig og tilbakeholdene, Quisling taus og unnfallende. Han måtte drives frem. Kolstad inntok et bestemt standpunkt.»[9]

Eller var det den 10. juni 1931 at møtet med Kolstad fant sted?

I 1961 la Jens Solli frem en ny versjon. Den 9. juni 1931 sendte Norsk Hydro en skriftlig anmodning til regjeringen om militær beskyttelse av selve Menstad lager og losseplass. Det var først da Hambro intervenerte, og onsdag 10. juni hadde han et viktig møte med Kolstad:

> «Foruten en del av regjeringens medlemmer møtte de parlamentariske førere for de borgerlige partiene. Her tok Hambro til orde for at soldatene måtte rykke inn i anleggsområdet og beskytte arbeiderne der direkte. Eiesland fra Venstre stillet seg visstnok kjølig til tanken – resultatet ble likevel at 50 gardister to dager senere rykket inn på arbeidsstedet.»[10]

Nye opplysninger om Hambro

Onsdag 10. mai 1933 holdt Hambro et bredt anlagt foredrag i Bergen. Turnhallen var smekkfull av bergensere, som hørte Hambro angripe Venstre for manglende samarbeidsvilje og Arbeiderpartiet for å være tilhenger av voldshandlinger.

Etter det offisielle foredraget dro Hambro til Hotell Terminus for å tale for en noe mer utvalgt krets. Unge Høyre var arrangør. Der kom han tilbake til Menstadkonflikten. Kolstad hadde nølt med å sende militær. Hambro kontaktet Eiesland og Mjelde, begge Venstrerepresentanter. Sammen med Ivar Lykke gikk de til Kolstad.

En av tilhørerne på Unge Høyre-møtet førte dagbok:

«Av interessante detaljer nævnte han Menstadaffæren. Han karakteriserte som en legende, at bonderegjeringen hadde gjort sig fortjent ved sin resoluthet. Kolstad hadde først villet ha møte i stortinget, så med presidentskapet, så med gruppeførerne. Hambro avviste alt dette. Hverken stortinget eller presidentskapet hadde noget med saken å gjøre. Og man kunde ikke diskutere den slags spørsmål med en mann som Madsen. Da Kolstad ikke kunde bestemme sig, gikk Hambro til Eiesland som i Mowinckels fravær fungerte som Venstres fører – men Eiesland vilde ikke påta seg noget ansvar. Hambro gikk derpå til Mjelde som ialfald var en modig mann og fremstillet saken for ham. Mjelde ble som han gjerne blir sint og sa, at dette gikk ikke an. Hambro og Lykke fra Høire, Mjelde og Eiesland fra Venstre gikk til regjeringen og krevet handling. Kolstad fremhevet at det ikke var så greit for bonderegjeringen som hadde liten parlamentarisk erfaring. Det kan jo komme til å flyte blod, sa han. Dertil svarte Mjelde at det kunne da ikke være så farlig om en del av pakket ble skutt.»[11]

Hambro minnet Kolstad om statsminister Otto B. Halvorsens klare advarsel til LO-formannen Ole Lian under storstreiken i 1921. «Hambro nævnte som motsætning Halvorsens optreden i 1921. Da var alt gjort klart. Lian var underrettet om at hvis man gjorde det ringeste forsøk på revolusjon vilde det smælde.»[12] Tittelen på Hambros foredrag i Bergen var «høyre og staten», og han fremhevet til slutt at «høyre gikk inn for et statsstyre som vilde sørge for at være på pletten og ivareta våre interesser både utad og innad . . .»[13]

III. Norsk Hydro og justisminister Lindboe

Presset fra Norsk Hydro

Det var særlig presset fra Norsk Hydro som førte til at regjeringen utkommanderte militære styrker. Tirsdag 2. juni 1931 var det en stor demonstrasjon på Menstad. Kontraktarbeiderne ble jaget, Norsk Hydro ved Bjarne Eriksen forlangte militær beskyttelse. Eriksen var leder for selskapets juridiske avdeling. Onsdag 3. juni hadde Eriksen og direktør Finn Dahl fra NAF en konferanse med Justisdepartementet. Eriksen understreket hvor påkrevet det var med militær inngripen, men Lindboe var avvisende på det tids-

punktet. Eriksen hadde jevnlig kontakt med justisministeren frem til regjeringskonferansen 8. juni, og var daglig frampå med anmodning om hardere tiltak. *Skal det utpekes en sterk mann i spillet bak Menstadkonfliktens kulisser, må det iallfall bli advokat Bjarne Eriksen fra Hydros direksjonslokaler på Drammensveien.*

Senest mandag den 8. juni kl. 17.30 var Eriksen hos Lindboe og krevde militær beskyttelse. Da var heller ikke Platou og Lindboe i tvil, selv om de ikke ville antyde noen endelig avgjørelse før saken hadde vært oppe i regjeringskonferanse kl. 19.00 samme kveld.

En ikke ukjent situasjon for Justisdepartementet

På regjeringskonferansen fremmet Lindboe forslag om mobilisering. Han ble sterkt støttet av ekspedisjonssjef Platou, som understreket at han hadde rådet Lindboe til å fremme et slikt forslag. Lindboe var aktivt med i konflikten, og han tok selvstendige avgjørelser, men hans entusiasme til tross: Han var ny på statsrådstaburetten. Platou hadde lang erfaring i departementet. Menstadkonflikten var dramatisk, men tilspissede arbeidskonflikter var ikke ukjent for ekspedisjonssjefen. I løpet av 1920-årene sendte Justisdepartementet av gårde mang en politiforsterkning, fordi lokalpolitiet kom til kort. *Justisdepartementets embedsmenn var i så henseende på kjent grunn.* Dersom den harde linjen fortsatt skulle følges, var det ikke særlig annet å gjøre enn å sende soldatene. Lokalpolitiet hadde forlengst kommet opp i en umulig situasjon og måtte trekkes ut. De store politiforsterkningene som ble sendt til Porsgrunn i dagene før slaget var slått på flukt – og det var ikke så mange flere politireserver å skrape sammen. Det ville iallfall ta tid.

Justisminister Lindboes kommentar

I sine memoarer tar Asbjørn Lindboe temperamentsfullt avstand fra Hambros beretning. Den eneste utenforstående som deltok i regjeringskonferansen mandag 8. juni, var ekspedisjonssjef Carl Platou fra Justisdepartementet. Kolstad fortalte aldri om Hambros angivelige initiativ. Platou og Birger Braadland, utenriksministeren i Bondepartiregjeringen, støttet Lindboes versjon.

Lindboe anså det også for utelukket at det ble holdt en konferanse mellom regjeringen og de borgerlige gruppelederne onsdag 10. juni. Det ville vært utenkelig at han og ekspedisjonssjef Platou

ikke skulle innkalles ved en slik anledning. Byråsjef Edvard Lassen ved Justisdepartementets politikontor var i Skiensfjorden på det tidspunktet. «Noe pålegg om særskilte sikkerhetstiltak fikk han ikke ved avreisen. Plasserte han militære på selve arbeidsstedet, var det fordi han anså det nødvendig.»[14]

IV. Ville det ha vært ulikt Hambro å legge press på Kolstad?

I min bok om Menstadkonflikten skrev jeg at «uansett når Hambros initiativ kom, så var det ikke avgjørende for mobiliseringen».[15] Jeg har også spurt om Hambros beretning var en erindringsforskyvning.[15] Før de nye opplysningene vurderes, vil jeg imidlertid drøfte om det ville ha vært ulikt Hambro å legge press på Kolstad.

Bak kulissene

C.J. Hambro foretok en rekke overraskende utspill bak kulissene i disse årene. I statsminister Ivar Lykkes regjeringstid vakte det oppsikt da Hambro intervenerte i forbindelse med meglingen våren 1927.[17]

Sammen med Ivar Lykke og representanter for Bondepartiet og Frisinnede Venstre tok Hambro et initiativ den 23. mars 1931 som ikke var ulikt utspillet overfor Kolstad. Hambro oppsøkte Mowinckel og anmodet Venstreregjeringen om å skjerpe den militære beredskapen overfor arbeiderbevegelsen. Arbeiderpartiet og kommunistene var i ferd med å danne arbeidervern.[18]

Hambros forhold til Bondepartiregjeringen

Da Bondepartiet i mai 1931 overtok regjeringsmakten etter at Venstre falt på Lilleborgkonsesjonen, var mottakelsen i høyrekretser temmelig blandet. «Kolstad er jo en populær mann i stortinget, og meget vil bli tilgitt denne regjering av hensyn til ham,»[19] trodde Ivar Lykke. I debatten om regjeringen Kolstads tiltredelseserklæring uttalte Hambro at han så frem til å samarbeide med den nye regjeringen, men han la ikke skjul på at han hadde svært lite til overs for at det var Lilleborgkonsesjonen som var foranledningen til at Bondepartiet kom i regjeringsposisjon. Bondepartiets stortingsgruppe var i snaueste laget, og det partiet hadde å henvise til

av parlamentarisk erfaring var ikke akkurat noe å holde festtaler om.

Privat var Hambro enda krassere. Asbjørn Lindboe var han meget skeptisk overfor. «Jeg har sagt til Hambro som søkte at redusere bl.a. Asbjørn Lindboe «ad absurdum», at han må dømmes for sine gjerninger og ikke av tilfældige indtrykk,»[20] skrev Ivar Lykke til sin hustru. Høsten 1931 beklaget Hambro seg på ny overfor Lykke. «Hvad regjeringens meritter angaar, saa vet jeg lite eller intet om dem. De søker jo ingens raad – mig bekjendt . . .»[21] Under trontaledebatten i 1932 lot Hambro taktiske hensyn fare og øste veltalende forakt utover statsrådene. Høyre hadde «sett på regjeringen med den velvillige sympati hvormed man ser på et lite barn som gjør sine første famlende skritt».[22] Partiet hadde vært forsiktig i sin kritikk av regjeringen for å unngå å kaste landet ut i en ny regjeringskrise. Velvilligheten gikk imidlertid upåaktet hen på regjeringshold, noen signaler om borgerlig samarbeid kom iallfall ikke fra den kant.

Hambro og arbeiderbevegelsen

Hambro var på vakt overfor arbeiderbevegelsen selv om hans noe mer liberale renommé i ettertid kanskje skulle tilsi noe annet. Han var sterkt opptatt av å sette grenser – spesielt for de ulovlige arbeidskonflikter, men også for fagbevegelsens legale gjøremål.

Våren 1930 diskuterte Stortinget om offiserene skulle forbys medlemskap i organisasjoner som Samfunnsvernet og Arbeidervernet. Hambro var ikke så begeistret for «de skjortekledde», men gikk likevel imot forslaget, og han advarte Arbeiderpartiet:

> «Det er en gammel historisk lære at vold avler vold, og arbeiderpartiet må til enhver tid være forberedt på at hvis det preker vold og prøver å omsette – eller lokke naive og troskyldige partifeller til å omsette den tale i handling, da vil også de bli møtt med vold.»[23]

Under trontaledebatten i 1931 anklaget Hambro Arbeiderpartiet for å oppfordre til «bevebning her hjemme, til anvendelse av de mest brutale overgrep i enhver arbeidskonflikt . . .»[24] Gjentatte ganger krevde han strengere lovgivning overfor fagbevegelsen.

Den 11. juni 1931 debatterte Stortinget planene om statspoliti.

Hambro foreslo fordobling av bevilgningen. Det var ikke mange ordene han brukte for å begrunne det forslaget. «Det torde i dette øieblikk være ganske overflødig,»[25] bemerket han med klar adresse til politiets nederlag på Menstad.

I forbindelse med Quislingsaken i 1932 uttalte Hambro at Quislings rolle i og for seg var uinteressant. Langt viktigere var det at Arbeiderpartiet nektet å ta avstand fra vold og råskap, og derfor fikk partiet også finne seg i politiets oppmerksomhet:

«. . . så lenge disse herrer ikke tar avstand fra disse metoder offentlig og under ansvar, får de finne sig i, og vi andre har krav på, at myndighetene til enhver tid følger deres optreden med større opmerksomhet enn politiet har vidd deres agitasjon til denne dag.»[26]

Våren 1933 kommenterte han statspolitiets innsats. «Det er kun når bestet faller an med skarpe tenner at man overhodet har benyttet statspoliti i vårt land, og som regel har man betenkt sig altfor lenge før man har anvendt enten statspoliti eller militær.»[27] Dersom Arbeiderpartiet ikke distanserte seg fra de voldelige konfliktene i skogbruket, var det imidlertid ikke usannsynlig at Høyre ville foreslå ytterligere opprustning av statspolitiet.

Det ville ikke ha vært ulikt Hambro å presse Kolstad

Det ville ikke ha vært ulikt Hambro å presse Kolstad, tatt hans arbeidsstil og politiske profil i første halvdel av 1930-tallet i betraktning. De uerfarne statsråder kunne vel trenge en påminnelse i en vanskelig situasjon som Menstadkonflikten – slik som Hambro så det. Men mer enn at Hambros initiativ *ikke er usannsynlig* tilsier disse «indisiene» ikke. De primære kildene gir ikke definitivt svar. Det foreligger ulike opplysninger om Hambro, og de opplysningene som jeg har kunnet kontrollere opprinnelsen til, stammer alle fra Hambro selv. Han ga forskjellige versjoner om møtet med Kolstad, persongalleriet varierer blant annet. Flere av dem som Hambro fortalte var hos Kolstad den 8. juni 1931, har benektet at Hambro overhodet var til stede.[28]

Quislings underordnede rolle er veldokumentert. Lindboe spilte en sentral rolle. Hambros utspill – på hvilket tidspunkt og sammen med hvem det nå enn fant sted – var ikke *avgjørende* for mobiliseringen. Det kan imidlertid ha bidratt til å forvisse Kolstad om

at den harde linjen hadde en bred borgerlig ryggdekning. Funnet av det nye kildematerialet forsterker en slik tolkning. Kolstad var sikkert ikke uten skrupler, militær innblanding var for ham et meget alvorlig skritt.

«Jeg går til dette arbeidet forberedt på bare vanskeligheter.»[29] bemerket Kolstad da han tok over som statsminister – og lett ble det ikke.

V. Kampen om historien

Kampen om ære

Aktørenes personlige kamp om plassen i historiebøker har ofte vært ført i den beste mening. Asbjørn Lindboe var f.eks. i god tro – og han hadde grunn til å være det. Tar vi i betraktning den nedlatende mottakelse i en rekke Høyre-aviser og hans usikkerhet overfor det nye verv, var det ikke merkelig at han talte sin egen sak. Ivar Lykke hadde følge med Lindboe på toget fra Trondheim, på veien inn i storpolitikken:

«Jeg delte kupé med ham nedover og ga ham mange gode raad. Han var meget beskjeden og fuldt klar over at han kanskje ikke var stillingen voksen. Han vilde foreløbig tie og lære, sa han og holder det, kan han komme til å gjøre alle onde spådomme til skamme.»[30]

Quisling kan ikke ha vært i god tro. «Førerens» selvhevdelse var det ikke noe å si på, men den kom aldri til uttrykk i organisasjonstalent og talegaver. Desto større grunn til å klamre seg til myten. Quisling gjorde seg fort umulig i regjeringssammenheng. Også i lys av de mer langsiktige politiske visjoner kunne han trenge all den ære som mulig var – fortjent eller ufortjent.

Heller ikke Hambro var av de beskjedne, men hans krav på rollen som den sterke mann kan ikke reduseres til en krafsing etter personlig ære. I motsetning til sine rivaler hadde han en ganske annen politisk karriere bak seg.

Konfrontasjon eller pragmatisk overbærenhet

Hvordan et konfliktforhold fortolkes, kan i politisk betente tider være av den største betydning. Hva er avvik, hva er konflikt? En arbeider som streiker ulovlig f.eks. – er vedkommende lovbryter eller legitim part i en sosial konflikt?

Diskusjonen om Menstadslagets sterke mann kan sees i forhold til to tradisjoner i mellomkrigstidens rettsstell og myndighetshåndhevelse. På den ene siden ønsket om å sette grenser, statuere eksempler. Konflikter som den på Menstad ble tolket som et angrep på selveste samfunnsordenen. Ulovlige demonstrasjoner og streiker måtte stanses så resolutt at oppviglerne ikke følte seg fristet til å *gjenta* eksperimentet.

Alternativet til *konfrontasjonen* var den *pragmatiske* tradisjonen. Myndighetene og arbeidsgiverne burde vise arbeiderne overbærenhet til fordel for rolige politiske forhold. Politi og militær mot streikende arbeidere skapte ondt blod. Fengslede arbeiderledere ble martyrer, og slike harde reaksjoner ville *ikke bli glemt med det første*. Bitterheten etter ekstreme lønnsreduksjoner var en fare for den *fremtidige* arbeidsfred.

Knowles beskriver hvordan arbeidsgivere har betalt bøter som deres arbeidere er blitt idømt på grunn av ulovlige streiker. Dermed blir begge parter spart for bitre minner.[31)]

Diskusjonen om Menstadslagets sterke mann er en del av den konfronterende tradisjonen. Det var uenighet om hvem som var den sterke, men at det måtte sterke midler til overfor Menstadarbeiderne, det var alle enige i.

I april 1932 besteg Quisling Stortingets talerstol og anklaget Arbeiderpartiet for landsforræderi: *Menstadslaget viste at Arbeiderpartiets revolusjonære hensikter på ingen måte var skrinlagt.* Det lå dessuten i kortene at Quisling var mannen som hadde slått det revolusjonære fremstøtet tilbake, og han var mann for å gjøre det på nytt.

For Quisling var stortingsoffensiven bare et startskudd, skriver Hans Fredrik Dahl.[32)] En del forretningsmenn i Oslo på ytterste høyre fløy svermet for det italienske eksempel, og drømte i 1932 om statskupp med Quisling i spissen. Det ble med drømmen, men i NS-agitasjonen spilte Quisling videre på revolusjonsfrykten.

Hambros krav på å være den sterke var et *oppgjør med Bondepartiet, men det var også et ærlig og oppriktig ønske om å sette grenser for arbeiderbevegelsen.* Dette ønsket var ikke diktert av tradisjonell revolusjonsfrykt, men Hambro var redd for det arbeiderbevegelsen kunne stelle i stand innen rammen av det bestående samfunn, uten flammekastere og maskingeværer. I sine beskyld-

ninger om organisasjonstvang og fagforeningstyranni var han til forveksling lik kresten rundt Fedrelandslaget – en krets han for øvrig holdt på mange armlengders avstand. Som Quisling glemte han heller ikke Menstadslaget. På toppen av det hele næret Hambro i likhet med andre Høyrefolk en inderlig frykt for at Arbeiderpartiet skulle komme i regjeringsposisjon. Det hadde vært ille nok med Alfred Madsen som stortingspresident. Når det kom til stykket, var det ikke rare forskjellen mellom kommunistene og Arbeiderpartiet, sa Hambro under valgkampen høsten 1933.

Dersom vi sammenligner den borgerlige kampen om Menstadslaget med samtidige utviklingslinjer, er *politisk etterslep* det mest nærliggende stikkordet. Ingen kunne være i tvil om den sterkt konservative legningen til direktør Finn Dahl i Arbeidsgiverforeningen. Han hatet oppviglere og ulovlige streiker til dypet av sin sjel. Men han hadde øye for nyansene i arbeiderbevegelsen, og han førte Arbeidsgiverforeningen fram til Hovedavtalen av 1935. Det lå en lang utvikling bak dette avtaleverket, og i den tiden fikk Dahl øvd seg i forhandlingens kunst, ved det grønne så vel som det hvite bord. I 1920-årenes stormfulle tid brukte Dahl sin kapteintittel. Den krigerske tittelen forsvant imidlertid sammen med de store arbeidskonfliktene, og i 1930-årene var han «bare» direktør.

Den tiltagende oppmykningen av frontene i arbeidslivet gikk mang en politiker hus forbi, deriblant de tre som sloss om arven fra Menstad.

Historie og legitimitet

Tradisjonen har vært grunnlaget for mange regimers legitimitet. Max Weber satte nettopp opp *tradisjonell* makt som en underkategori av det legitime herredømme.[33)]

Opposisjonen har også gått til historien. Kampen om nasjonal kontinuitet og identitet har vært et bærende motiv i vår egen historieskrivning. «Vi har kanskje hatt mer bruk for historia enn de fleste andre folk. Førrtida vår har tvinga inn på oss spørsmålet om sjølve den nasjonale livsretten til folket vårt,»[34)] skrev Halvdan Koht. «Vil vil bruke historien til noget,»[35)] svarte Edvard Bull da han i 1914 spurte hvorfor historikerne beskjeftiget seg med historie.

Robert Michels har skrevet om hvordan rettsforfølgningen av europeiske arbeiderledere ble en del av arbeiderbevegelsens politi-

ske arv.[36] Slik var det også med norsk arbeiderbevegelse. Rettssakene og fengslingene styrket arbeiderlederne, og det var de seg meget bevisst.

Felix Oppenheim skriver at det er grenser for hva selv et legitimt regime kan tillate seg.[37]

Et svar på en legitimitetskrise, som f.eks. skyldes hardhendte kontrollteknikker fra makthavernes side, er å snu søkelyset mot den som skal kontrolleres: Opposisjonen følger ikke spillereglene, myndighetene har ikke noe valg. Christian Bay peker på at «illojalitetsstempler av mange slag har vist seg langt mer effektive enn fri og åpen dialog».[38] E.K. Bramstedt drøfter jakten på syndebukker i politiske krisetider.[39]

En annen måte å takle legitimitetsproblemet på er å utsette opposisjonen for en systematisk stigmatisering. Utiltalende, gjerne kriminelle trekk graves frem – i verste fall oppdiktes de. Disse trekkene er helt perifere, og nettopp det er poenget. Med avvikerstemplet er ikke opposisjonen lenger legitim part i en politisk konflikt, men en pest som må bekjempes, om nødvendig med de hardeste midler. Stigmatiseringsfremstøtene er imidlertid ikke alltid *taktisk* motiverte – den revolusjonsslagne borger kan være i den beste tro.

Stigmaet er ikke bare knyttet til opposisjonens angivelige rolle i et enkelt konfliktforhold, men vel så mye til den kriminelle *tradisjon* opposisjonen beskyldes for å representere. Fortiden gir beskjed om de farer som ligger i fremtidens skjød.

En del av angrepene på Arbeiderpartiet i 1920-årene og begynnelsen av 1930-tallet fulgte et lignende mønster. Arbeiderbevegelsen ble inspirert og dirigert «utenfra» – også etter AP's brudd med Komintern. Den konservative ytterfløy krevde AP og NKP forbudt ved lov, kriminalitetsstemplet ble flittig benyttet. Under opptakten til rettsforfølgninger etter Menstadslaget arresterte politiet bare demonstrerende arbeidere som «var kjent som dårlige individer»,[40] i håp om å få stemplet samtlige demonstranter.

Stigmatiseringsteknikken ble også benyttet i andre konflikter. Det var f.eks. misnøye og uro i norske fengsler på 1920-tallet og begynnelsen av 1930-årene. Å hevde at det var kriminelle som sto bak ville ikke ha gjort særlig inntrykk. I stedet ble uroen blant fangene forklart med at det var kommunistenes verk, mens det altså var

kriminelle som manipulerte arbeidermassene. Akershus Landsfengsel uttalte i 1922:

«De aller fleste av fangene er i større eller mindre grad smittet av den bolsjevisme som de under sine opphold i friheten gjennem pressen, skrifter og samtaler påvirkes av . . . Og samfundet i dets nuværende ordning er ene og alene skyld i at de må bli forbrytere.»[41]

«Påvirkningen fra Rusland i den senere tid er heller ikke vanskelig å påvise,»[42] rapporterte Botsfengslet i 1924.

Det skal være usagt om Menstadkonfliktens aktører vurderte særlig prinsipielt midt oppe i kampens hete. Diskusjonen etterpå ga derimot klar beskjed om at Menstad var *ett av mange* eksempler på at de revolusjonære ikke fulgte spillereglene. Det var nødvendig å slå ned opptøyene med hård hånd, ikke bare på grunn av Menstadslaget som sådant – men vel så mye fordi slaget var en del av en voldelig og revolusjonær *tradisjon*. Det var lærdommen som skulle bevares for ettertiden.

Noter

1. I sin bok *Fra de urolige tredveårene* (1965) behandler Asbjørn Lindboe uenigheten om hvem som var Menstadslagets sterke mann. Bjørn Vidar Gabrielsen berører også den diskusjonen *(Menn og politikk. Senterpartiet 1920 – 1970*, Oslo 1970). Det nye kildematerialet i denne sammenheng er dagboken til høyremannen Georg Asbjørnsen i Bergen. Se for øvrig *Morgenbladet*, 10., 12. og 14.10. 1933.
2. Quislings passivitet er omtalt bl.a. hos Sverre Hartmann, *Fører uten folk*, Oslo 1959; Jens Solli, «30 år siden Menstadslaget», i: *Arbeiderbladet*, 8.6.1961; Asbjørn Lindboe, *Fra de urolige tredveårene*, Oslo 1965; Bjørn Vidar Gabrielsen, *Menn og politikk. Senterpartiet 1920 – 1970*, Oslo 1970, og Per Ole Johansen, *Menstadkonflikten 1931*, Oslo 1977. Opplysningene om hva Quisling gjorde er hentet fra Johansen, 1977.
3. Johansen 1977, s. 133
4. *1ste mai*, 10.6.1931
5. *Fremtiden*, 9.6.1931
6. Gabrielsen, 1970
7. H.N. Østbye, Boken om Quisling, Oslo 1941, side 78.
8. Harald Franklin Knudsen, *Jeg var Quislings sekretær*, Oslo 1951, s. 12
9. Hartmann 1959, s. 141
10. Solli i *Arbeiderbladet*, 8.6.1961. Quisling lanserte samme versjon i *Morgenbladet*, 12.10.1933
11. Dagbok ført av Georg Asbjørnsen, formann i Bergens Høyreforening. 11.5.1933

12. Ibid.
13. *Morgenavisen*, 11.5.1933
14. Lindboe 1965, s. 45. Lindboe antyder som en *mulighet* at Hydro engasjerte Hambro og fikk ham til å gå til Kolstad. I Bjarne Eriksens meget grundige referater fra Hydros befatning med Menstadkonflikten foreligger det intet som kan underbygge en slik hypotese.
15. Johansen 1977, s. 133
16. Per Ole Johansen, «Arbeidervern og revolusjonsfrykt. Borgerlige politikeres reaksjon på vedtakene om å danne permanente arbeidervern i begynnelsen av 1930-årene», i: *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens historie*, nr. 1/1981
17. *Norges Kommunistblad*, 22.4.1927, *Aftenposten*, 22.4.1927, nr. 197
18. Johansen, 1981
19. Ivar Lykkes brev til Petra Lykke, Oslo 13. mai 1931. Ivar Lykkes privatarkiv. 4:1
20. Ibid.
21. C.J. Hambros brev til Ivar Lykke, Oslo 19. nov. 1931. Ivar Lykkes privatarkiv 15: 4,1
22. C.J. Hambro 5.4.1932, *Stortingstidende*, s. 434
23. C.J. Hambro 31.5.1930, *Stortingstidende*, s. 885,6
24. C.J. Hambro 12.2.1931, *Stortingstidende*, s. 101
25. C.J. Hambro 11.8.1931, *Stortingstidende*, s. 1510
26. C.J. Hambro 30.6.1932, *Stortingstidende*, s. 2637
27. C.J. Hambro 23.3.1933, *Stortingstidende*, s. 791
28. Birger Braadland, Asbjørn Lindboe og Carl Platou som nevnes av Sverre Hartmann som noen av deltakerne på konferansen 8. juni 1931, benekter alle at Hambro var til stede. I Ivar Lykkes korrespondanse med Petra Lykke er det intet som bekrefter at han var på et møte med Kolstad og Hambro i forbindelse med Menstadslaget. Ivar Lykke var en flittig brevskriver som skrev mye om sine politiske opplevelser til sin hustru. I sine brev til Petra Lykke datert Oslo 10.6.1931, 12.6.1931, 16.6.1931 og 29.6.1931 berører han overhodet ikke mobiliseringen etter Menstadslaget. Den 30.9.1981 skrev jeg til Ivar Lykkes sønn, Ivar Lykke, og spurte om hans far hadde fortalt om sin angivelige medvirkning til mobiliseringen. Han svarte 18.10.1981: «Noe krav om mobilisering har jeg aldri hørt nevnt.» Det må også tas i betraktning at det var som generalist at Hambro var stor. I sin omgang med detaljene kunne han være både distré og unøyaktig.
29. Referert i *Nationen*, 9.3.1932. Sitert etter Gabrielsen, 1970
30. Ivar Lykkes brev til Petra Lykke, Oslo 13. mai 1931. Ivar Lykkes privatarkiv. 4:1
31. K. Knowles, *Strikes – a study in industrial conflict*, 1952
32. Hans Fredrik Dahl, «Quislings statskupp 9. april i forfatningshistorisk perspektiv», i: *Historisk Tidsskrift*, 1976
33. Max Weber, *Makt og byråkrati*, Oslo 1972
34. Halvdan Koht, *På leit etter liner i historia*, Oslo 1953, s. 37
35. Edvard Bull, *Historie og politikk*, Oslo 1933, s. 4
36. Robert Michels, *Political Parties*, 1954
37. Felix E. Oppenheim, *Dimensions of freedom*, 1961
38. Christian Bay, *Når lov må brytes*, Oslo 1968, s. 9
39. E.K. Bramstedt, *Dictatorship and political police*, 1945
40. Brev fra statspolitisjef Sig. Jensen i Østfold til Riksadvokaten (Jnr. 03563/1931. Udatert kopi, Justisdepartementets politikontor). Denne planen omtales også i brev fra Sig. Jensen til Justisdepartementet 15.6.1931. (P. 1931. P 34. Justisdepartemen-

tets politikontor.) Se også Johansen, 1977 og Per Ole Johansen, «Police and social conflicts», i: *Scandinavian Studies in criminology*, 1980

41. *Fengselsstyrets årbok 1922*, s. 7
42. *Fengselsstyrets årbok 1924*, s. 5